

## СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У ЦИФРОВУ ЕРУ: НАПРЯМКИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ярова Л. В.

### ВСТУП

Соціальна політика України у цифрову еру формується під впливом декількох факторів. Передусім, це війна. Широкомасштабне збройне вторгнення вносить суттєві корективи у соціальну політику держави. Адже, як вже доводилось відзначати: «Напад РФ на Україну та введенням воєнного стану на початку 2022 року, загострили проблему надання соціальних послуг. Це пов'язано з тим, що через військові дії, які ведуться на всій території нашої країни, майже кожна людина, сім'я та дитина опинилися в складних життєвих обставинах та постраждали від військової агресії, тому потребують соціальної підтримки з боку держави»<sup>1</sup>

За даними Київської школи економіки «... збитки, завдані житловому фонду, станом на листопад 2022 року склали 52,5 млрд доларів США, що становить 38,6% від загального обсягу збитків. Пошкоджене житло: 126,7 тис. приватних будинків, 16,8 тис. житлових будинків, майже 300 гуртожитків»<sup>2</sup>.

По-друге, процес європейської інтеграції України, який, безумовно, трансформує соціальну політику держави. Відзначимо, що соціальна політика формується в умовах європеїзації усього простору інституційної взаємодії публічної влади, опозиції та груп інтересів: «Значимість інституційної взаємодії суттєво зростає в умовах широкомасштабної збройної агресії та після отримання Україною статусу кандидата у члени ЄС. Йдеться, зокрема, про вибір електоральної моделі (вибір між пропорційною та мажоритарною моделями), вибір форми правління (парламентська чи президентська республіка). Зрештою, інституційна взаємодія залежить від фундаментального вибору

---

<sup>1</sup> Ярова Л. В. Стан соціальної політики України під час російсько-української війни. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. Ківалова С. В. Одеса : Фенікс, 2024. 1000 с.

<sup>2</sup> As of November 2022, the total amount of losses, caused to the infrastructure of Ukraine, increased to almost \$136 billion. 15 December 2022. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/asof-november-2022-the-total-amount-of-losses-caused-to-the-infrastructure-of-ukraine-increased-to-almost-136-billion/>.

політичних еліт між авторитаризмом та демократією. Отже, головним в українському контексті вбачається вибір між репрезентативною демократією та пострадянським авторитаризмом»<sup>3</sup>.

У цілому соціальну політику держави слід визначити, як діяльність інститутів публічної влади щодо задоволення соціальних потреб індивідів, визначення балансу приватних інтересів та суспільного блага, справедливого розподілу обмежених суспільних ресурсів між різними групами інтересів.

При цьому, визначення та впровадження соціальної політики стосується не лише «профільного» міністерства, воно охоплює процеси соціального діалогу, демократизації, інституційної взаємодії, вертикальної та горизонтальної комунікації, рівні національного уряду та місцевого самоврядування тощо.

Відзначимо: «Концепт соціальної політики допускає різні рівні конкретизації по набору суб'єктів, інститутів і цілей. В узагальненому вигляді діяльність держави з задоволення соціальних потреб людей визначається як її соціальна політика. На загальнонаціональному рівні соціальна політика є одним з найважливіших напрямів внутрішньої політики держави, пов'язаним з відтворенням соціальних ресурсів і забезпеченням як стабільності соціальної системи, так і динамічності її розвитку. Соціальна політика реалізується посередництвом соціальних заходів і здійснення програм, що проводяться державою, а також приватними корпораціями, громадськими організаціями... Соціальну політику можна визначити як діяльність держави й інших суспільних інститутів, спрямовану на прогресивний розвиток соціальної сфери, удосконалення умов, способу і якості життя людей, забезпечення певної частини їхніх життєвих потреб, надання громадянам необхідної соціальної підтримки, допомоги й захисту»<sup>4</sup>.

Нові тренди соціальної політики, які виникають в умовах цифровізації, потребують уточнення складу акторів (дійових осіб) соціальної політики, визначення сутності соціальної політики у цифрову еру як невід'ємного напрямку публічної політики та діяльності легітимної публічної влади та, водночас, результату інституційної взаємодії та утворення певного балансу групових інтересів тощо.

---

<sup>3</sup> Ярова Л. В., Яковлева Л. І., Кольцов В. М. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 38. С. 82–86.

<sup>4</sup> Ярова Л. В. Новітні тенденції соціальної політики у сучасному світі. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), А. В. Полухіна (відп. ред.) та ін. ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2018. Вип. 61. С. 194–201.

Очевидно, що в умовах цифровізації усього комплексу суспільних відносин у процесі формування соціальної політики держави зростає роль як комунікативного виміру (включно із соціальним діалогом, кристалізацією групових інтересів у мережевому суспільстві тощо) так і некомерційного сектору.

Важливим завданням виступає переосмислення на даному етапі таких понять політичної науки (які є дотичними до поняття «соціальної політики», але зберігають свою «самостійність» у науковому дискурсі), як-от: «соціальна функція держави», «соціальна якість», «соціальні показники», «соціальні стандарти» тощо.

### **1. Середовище формування соціальної політики у цифрову еру**

Процес формування соціальної політики в Україні у цифрову еру відбувається під впливом різних факторів. Наведемо деякі із них, відповідно до мети даного дослідження – визначення напрямків, викликів та перспектив формування соціальної політики держави у цифрову еру. Відзначимо, що кожний із факторів зберігає свою вагомість у сучасному політичному процесі, але характеризувався визначальним впливом протягом певного часу, на окремому етапі розвитку. Саме тому ці фактори розміщено у хронологічному порядку – від розпаду СРСР до широкомасштабного російського збройного вторгнення.

По-перше, демократизація взаємодії між владою та суспільством й становлення демократичних правил у відносинах між інститутами публічної влади (інституційна інтеракція), який розпочався після розпаду СРСР у 1991 році. Перехід від радянського авторитаризму до демократії обумовлює проблеми та виклики як щодо виборчого процесу в Україні, так і відносно вироблення публічної політики (невід’ємною складовою якої є соціальна політика).

Звернення до радянського досвіду формування соціальної політики держави є вкрай важливим, тому що дозволяє, відповідно до теорії історичного інституціоналізму, зафіксувати залежність пострадянських політичних практик від радянського авторитаризму, а також визначити маркери демократизації процесу формування соціальної політики.

Відзначимо: «...демократичні інститути утворюються внаслідок політичного вибору громадян щодо моделі публічного управління та взаємодіють на основі тих правил, які декларуються політичними акторами до виборів та закріплюються після перемоги у електоральній кампанії... Досвід демократичних перетворень в Україні засвідчив необхідність встановлення та закріплення у політичному просторі правил та норм вертикальної та горизонтальної комунікації між

різними інститутами. Ці правила мають чітко визначати простір міжінституційної взаємодії, впливати на повсякденне життя громадян в умовах демократичного політичного процесу... одним із маркерів стає подолання радянського авторитаризму. Залежність від «траєкторії попереднього розвитку» усе ще присутня як в інституційному дизайні України так і відчувається у щоденній політичній взаємодії влади, опозиції та громадян. Пострадянський політичний стиль проявляється саме у інституційній взаємодії, коли за демократичним фасадом інститутів насправді ховається авторитаризм. По-друге, як наголошують представники інституціоналізму раціонального вибору, у перехідних суспільствах з'являються добре організовані групи інтересів, які діють раціонально. Натомість, вони працюють не на спільне благо, а переслідують виключно власний вузькогруповий інтерес. Маркером тут стане не відсутність таких груп, а справжня демократизація – тобто розширення можливостей для громадян щодо участі у великому бізнесі та великій політиці. Йдеться про необхідність забезпечити «відкритий доступ» (Д. Норт)... до розподілу посад у публічній владі та перерозподілу суспільних благ для максимального кола громадян із максимальною відкритістю суспільної взаємодії»<sup>5</sup>.

По-друге, європейська інтеграція, яка є зовнішнім по відношенню до формування соціальної політики в Україні процесом, натомість впливає як на вибори так і на публічну політику. На особливу увагу заслуговує визначення ролі інституційної взаємодії між Україною та ЄС. Відзначимо, що саме європейські моделі соціальної політики стають дороговказом для України. Передусім, йдеться про «державу добробуту», «соціальне партнерство», «соціальний діалог» тощо. Як зазначалось, саме внутрішні процеси у країнах ЄС, сформовані на основі «культури діалогу» спричинили формування сучасної соціальної політики: «... суспільство одержало нові можливості для задоволення життєвих потреб різних верств населення, що істотно знижувало гостроту соціальної напруженості. Одночасно науково-технічна революція висувала високі вимоги до професіоналізму працюючих, їхньої соціально-психологічної сумісності на виробництві, гуманізації соціально-трудових відносин. Все це разом вплинуло на соціальну структуру суспільства в напрямку «розмивання» класових меж, появи середнього класу, що стало додатковим стимулом соціального діалогу. Уперше ідея соціального партнерства затвердилася в законодавстві ряду європейських країн (Німеччина, Австрія, Скандинавія) в 1960-і рр.

---

<sup>5</sup> Ярова Л. В., Яковлева Л. І., Кольцов В. М. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 38. С. 82–86.

як результат багаторічного пошуку ефективних форм регулювання соціально-трудових відносин... Системоутворюючим елементом ідеї соціального партнерства є соціальний діалог і пошук компромісів основних учасників – держави, роботодавців і працівників в особі профспілок. Досвід розвинених країн свідчить, що саме соціальний діалог являє собою найважливіший інститут, який забезпечує запобігання або мирне вирішення соціальних конфліктів, що служить гарантією соціальної згоди та прогресу. Соціальний діалог – єдина розумна альтернатива, з одного боку, соціальному погоджуванню, що веде до обмеження насущних інтересів і прав працівників, з іншого боку – соціальним потрясінням, що неминуче призводить до насильства та кровопролиття. У своїй основі європейський досвід соціального діалогу демонструє успішність забезпечення балансу інтересів найманих робітників і підприємців»<sup>6</sup>.

По-третє, глобальний тренд становлення мережевого суспільства, який є прямим наслідком технологічних новацій цифрової ери. Саме у процесі становлення мережевого суспільства відбувається перехід від традиційних медіа до нових, перетворення медіа із «посередника» між політичними акторами на «середовище» формування соціальної політики. «У сучасному світі соціальна та політична взаємодія опосередкована комунікативними мережами. Йдеться як про традиційні масмедіа так і про інтернет-простір. Інституційна взаємодія відбувається як безпосередньо між інститутами публічної влади, опозиції та громадянського суспільства так і опосередковано»<sup>7</sup>.

По-четверте, російсько-українська війна стала визначальним фактором формування соціальної політики України. Вже відзначалось, що «... ситуація воєнного стану в Україні через агресію РФ, спрямовують увагу держави на швидке реагування, гнучке прийняття рішень та швидкий перегляд державного регуляторного законодавства у сфері організації та надання соціальних послуг. Подальший розвиток системи соціальних послуг в умовах війни має бути спрямований на виявлення соціальних потреб вразливих верств населення, розробку та вдосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, механізмів

---

<sup>6</sup> Ярова Л. В. Прохоренко Є. Я. Система соціального діалогу як критерій демократії в сучасній державі. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / у 2 т. ; за заг. ред. Ківалова С. В. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. 790 с.

<sup>7</sup> Ярова Л. В., Яковлева Л. І., Кольцов В. М. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 38. С. 82–86.

організаційного та фінансового забезпечення таких послуг, а також моніторингу та оцінки якості соціальних послуг»<sup>8</sup>. Слід особливо наголосити на тому, що соціальна політика відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності суспільства під час війни, зростає її значимість у системі національної безпеки.

Розвиток інформаційних технологій, поширення комунікативних мереж (включно із технологіями інтернет-комунікацій та мобільного зв'язку), становлення нових медіа є головними ознаками цифрової ери. Наочні зміни – коли споживачі інформації (аудиторія) поступово переходять від традиційних засобів масової інформації та комунікації до соціальних мереж та месенджерів. Замість професійних журналістів та редакторів порядок денний суспільства визначається блогерами, значно зростає роль аудиторії – від пасивного споживача інформації до активного учасника інформаційної взаємодії. Аудиторія не лише виступає як оцінювачі чи коментатори, громадяни активно взаємодіють між собою та блогерами, конструюючи «життєвий світ» («життєсвіт») й «політичну реальність». Слід безумовно погодитись із тим, що «Із соціологічного погляду життєвий світ – соціокультурний світ феноменального досвіду людини, тобто горизонт її дій, проєктів, можливостей, сприйняття, бажань тощо. Включає в себе як інтерсуб'єктивний світ повсякдення, який є визначальним та характеризується найінтенсивнішою увагою до життя та комунікацією з іншими людьми, так і царини неповсякденного, суб'єктивного, інтерсуб'єктивного. Життєвий світ може бути представлено в аспекті культурних відмінностей, релевантностей, історичності, структурованості у просторовому, темпоральному, соціальному та семіотичному вимірах»<sup>9</sup>.

У цифрову еру простір інтернет-комунікацій виступає середовищем, який стає для індивіда «дійсним навколишнім світом»; у ньому створюються норми та правила поведінки, а також – соціокультурні, ідеологічні та політичні відмінності. Йдеться про інтерактивність медіа цифрової ери.

Щодо політичної реальності, то солідаризуємось із наступною позицією: «Сучасне українське суспільство характеризується зростаючим впливом комунікаційних процесів. Збирання, поширення, отримання і розуміння інформації відіграють значну роль в сучасній політиці. Використання комунікаційних каналів та інформаційних

---

<sup>8</sup> Ярова Л. В. Стан соціальної політики України під час російсько-української війни. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. Ківалова С. В. Одеса : Фенікс, 2024. 1000 с.

<sup>9</sup> Зубарев О. С. Життєвий світ (О. С. Зубарев) // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Життєвий\\_світ\\_\(О.\\_С.\\_Зубарев\)](https://vue.gov.ua/Життєвий_світ_(О._С._Зубарев)).

технологій стало невід'ємною частиною політичних кампаній. Україна переживає період трансформації політичного світогляду, становлення простору політичного діалогу... Політична реальність постійно відтворюється діями членів суспільства. Розвиток ЗМІ, особливо електронних, поява мережі глобальних інформаційних систем мають не лише технологічне і економічне значення. В сучасному світі ЗМІ виступають окремим політичним гравцем, бо отримують владу стверджувати, нав'язувати та відстоювати свою точку зору і примушують інших гравців діяти, виходячи з цього. Політична комунікація стає визначальним фактором розвитку всіх інститутів сучасного українського суспільства. Засоби масової інформації в сучасному політичному процесі постають не лише як провідник інформації, але і як інстанція "називання" та інтерпретації подій. ЗМІ, завдяки своїм величезним можливостям впливу і охоплення аудиторії, створюють не лише думки про події. Вони роблять з події новину, і, поміщаючи дію в символічний простір, інтерпретуючи її, відтворюють подію»<sup>10</sup>.

Формується нове інформаційне середовище, яке стає цифровим простором для визначення напрямків та перспектив соціальної політики держави. У цифровій «віртуальній» реальності відбувається взаємодія між основними індивідуальними та колективними (інституціоналізованими) акторами внаслідок якої й відбувається визначення та подальше інформаційне супроводження реалізації соціальної політики держави у сучасних умовах.

У дослідженні О. Славіної «Символізація політичної реальності: трансформація концептуального дискурсу» обґрунтовано «...концепцію співвідношення символізації політичної реальності та концептуального політичного дискурсу, у рамках якої останній виступає змістовною фіксацією репрезентації політичної реальності на певному етапі розвитку політичної системи або політичних відносин, а символізація – процесом відтворення політичної реальності в символічних формах, що детермінують структурну логіку політичного дискурсу, і одночасно є фактором спричинення трансформації останнього... визначено феноменологічний зміст трансформації концептуального політичного дискурсу як зміни політико-символічних матриць, що здійснюється через механізми символізації політичної реальності в формі міфологізації, ідеологізації, метафоризації, театралізації, ритуалізації і відображається у зміні відповідних дискурсивних кодів, які підпорядковуються закономірностям деконструкції (руйнування звичної символічної матриці, зміни центрових та периферійних політичних концептів) або

---

<sup>10</sup> Яковлев Д. В. Роль засобів масової інформації в конструюванні політичної реальності : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2003. 16 с.

реконструкції (переструктурування символічної матриці, встановлення нових взаємозв'язків та співвідношень між її елементами)»<sup>11</sup>.

Взаємодія між інститутами публічної влади є важливою складовою вироблення соціальної політики. Не можна недооцінювати вплив інформаційного середовища на інституційну взаємодію. В умовах цифрового суспільства інституційна взаємодія відбувається у середовищі нових медіа, соціальних мереж, месенджерів. Можновладці активно використовують соціальні мережі для комунікації із зацікавленими особами, медіа, громадянами тощо. Але так само у середовищі соціальних мереж відбуваються інтеракції між представниками публічної влади та опозиції, між інститутами публічної влади та групами інтересів. Окремо слід відзначити використання месенджерів.

Представники публічної влади, парламентарі та партійні лідери неодноразово опинялись у епіцентрі медіа-скандалів, коли інформація з секретних чатів ставала надбанням суспільства. Або учасники дискусій щодо формування певної публічної політики просто забували вимкнути мікрофони.

Цифрова ера утворила справжню публічність не лише щодо результату вироблення соціальної політики, а й щодо процесу – від формулювання проблеми, залучення зацікавлених сторін до пропозицій, експертних дискусій, визначення напрямків та послідовних кроків щодо реалізації соціальної політики та, зрештою, її коригування. Тобто, у цифрову еру суттєво трансформується механізм ухвалення рішення у публічній політиці, адже на нього впливає середовище інтернет-комунікацій та технологій мобільного зв'язку.

Публічність, яка інтерпретується як відкритість, прозорість, інклюзивність та наближеність до громадян діяльності влади, сприяє демократизації політичної системи.

Завдяки цифровізації у процесі вироблення публічної політики у соціальній сфері відкриваються нові можливості щодо залучення громадян до цього процесу.

Зокрема, йдеться про модель «активного» громадянина у соціальних мережах. Вплив на публічну політику та інституційну взаємодію стає доступним для більшості громадян. Додаймо, що механізм електронного голосування дозволяє розширити вплив на політичну систему у цілому – від виборів до вироблення соціальної політики. Але також з'являються нові виклики. Відзначимо, передусім, зміну ролі масмедіа.

---

<sup>11</sup> Славіна О. В. Символізація політичної реальності: трансформація концептуального дискурсу : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Дніпропетровськ, 2015. 237 с.

Адже, у процесі переходу від традиційних до нових медіа цифрової ери, вони перетворюються із інформаційного «посередника» (модель преси та телебачення) на інформаційне середовище (соціальні мережі, платформи, месенджери тощо). Це означає, що медіа вже не стільки «надають слово» політичним акторам, скільки самі перетворюються на суб'єктів формування громадської думки, конструювання політичної реальності, вироблення соціальної політики.

Слід безумовно погодитись із тим, що «...в умовах медіатизації, яка перетворює політику (у двох сенсах: як публічну політику так і боротьбу за голоси виборців під час електоральних змагань) на частину медіа-процесу, посилюються виклики для раціональної політичної комунікації. Легітимність влади скоріше потребує від політиків участі у ток-шоу, аніж спирається на раціональну аргументацію. Доля окремих політиків, політичних інституцій та необхідних суспільству реформ вирішується не під час раціональних політичних дебатів, а на політичних ток-шоу. Медіа-скандали протягом декількох останніх десятиріч переконливо довели здатність створювати передумови для революцій, а журналістські розслідування – делегітимізувати уряди...»<sup>12</sup>.

Це щодо ролі медіа як середовища вироблення публічної політики у процесі демократизації інституційної взаємодії.

Водночас, інституційна взаємодія стає одним з найважливіших факторів формування соціальної політики України в умовах європейської інтеграції.

Слід зазначити, що «Взаємодія між інститутами є фундаментом демократичної політичної системи. Модель репрезентативної демократії потребує ефективної міжінституційної інтеракції не менше, аніж вільних та регулярних виборів. Зіткнення між інститутами публічної влади небезпечніші, аніж конфлікти окремих політичних діячів... В умовах європейської інтеграції вкрай важливо перевести взаємодію між політиками та «першими» особами ЄС та України у інституційну площину. Від взаємодії інститутів ЄС із вітчизняним інституційним простором повною мірою залежить успіх процесу європейської інтеграції України... Інституційна взаємодія здатна підвищити ефективність урядування, а може й суттєво ускладнити чи навіть зруйнувати його»<sup>13</sup>.

---

<sup>12</sup> Яковлев Д. В., Яковлева Л. І. Політика без ток-шоу. Потенціал звернень публічних інтелектуалів щодо легітимації влади. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса. 2022. С. 163–169.

<sup>13</sup> Ярова Л. В., Яковлева Л. І., Кольцов В. М. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 38. С. 82–86.

Отже, формування соціальної політики держави у цифрову еру відбувається у середовищі масмедіа під впливом «подвійного» переходу українського суспільства: 1) від радянської спадщини авторитарного управління та державної власності до демократизації взаємодії між публічною владою та групами інтересів й вироблення публічної політики відповідно до європейських стандартів; 2) від панування традиційних медіа, як посередника у комунікативній взаємодії до розвитку інтернет-комунікацій та становлення мережевого суспільства.

Соціальна політика, сутністю якої є справедливий перерозподіл суспільного блага (від приватних та корпоративних агентів до соціальної сфери) з метою створення «суспільства добробуту», трансформується у напрямку демократизації та підвищення ефективності комунікативної взаємодії.

## **2. Основні напрямки формування соціальної політики у цифрову еру**

Серед основних напрямків формування соціальної політики у цифрову еру слід відзначити підвищення ефективності інституційної взаємодії та подолання викликів воєнного часу. Щодо першого, то налагодження інституційної взаємодії між органами публічної влади, місцевого самоврядування, опозицією та групами інтересів є фундаментом ефективної соціальної політики у цифрову еру. Щодо викликів воєнного часу, то «Війна, як соціальне явище, має дві діалектично пов'язані сторони: соціально-політичну і військово-технічну. І якщо перша означає, хто і в ім'я чого веде військові дії, то друга відображає ті матеріальні та людські ресурси, які використовуються у війні. Внутрішній зміст війни залишається незмінним: при всій різноманітності теорій походження війни, вона була й буде боротьбою за зміну і перерозподіл соціальних ролей в ході розвитку суспільства. З точки зору соціології, в якості необхідної умови виникнення війни виступає чинник справедливості. Під ним розуміється неможливість мирного співробітництва суб'єктів соціальних відносин у колишніх ролях, у зв'язку зі змінами у світовому співтоваристві. З точки ж зору політології, війна обов'язково виникає тоді, коли конкуруючі держави приходять до усвідомлення, що інша сторона стала надто слабкою, або, навпаки, – занадто сильною. Сучасна війна... для українців... є засобом зближення, формування єдності. В модерному суспільстві українці на власні очі спостерігають процес творення «єдиної країни», подолання невизначеності національної самосвідомості. Війна змусила свідомих,

небайдужих людей залишати своє буденне життя і йти на поле бою, захищати свою батьківщину»<sup>14</sup>.

Демократизація потребує не лише публічних відносин між владою та опозицією (яка представляє альтернативну візію публічної політики у цілому та соціальної політики, зокрема), а й обов'язкового урахування такої важливої позиції у сучасному політичному просторі, як групи інтересів.

Зазначимо: «Серед усіх компонентів інституційної взаємодії найважливішими є публічна влада, опозиція та групи інтересів. Саме від їх участі в інституційній взаємодії залежить успішність європейської інтеграції України. Серед причин, які стають на заваді підвищенню ефективності інституційної взаємодії виокремлено «конституційні реверси» (тобто, зміну законодавства щодо інституційної взаємодії між парламентом, президентом та урядом) та недостатню урегульованість діяльності груп інтересів»<sup>15</sup>.

У процесі дослідження підвищення ефективності інституційної взаємодії щодо соціальної політики, слід відзначити дві дилеми. По-перше, демократизація вироблення соціальної політики (внаслідок чого відбувається консолідація суспільства) vs. олігархізація публічної політики та інституційної взаємодії (формування монополій в економіці та пріоритет приватних інтересів над суспільним благом у політиці). Відзначимо: «Від успішного завершення демократичного переходу та встановлення режиму «консолідованої демократії» (саме так визначив «пункт прибуття» для пострадянських країн американський дослідник Л. Даймонд) залежить легітимність влади в Україні, підтримка Заходу, продовження процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. Серед викликів демократизації політичного процесу в Україні слід, передусім, відзначити олігархію, як режим політичного панування груп, які стали монополістами в економічній сфері. Це відбулось внаслідок формування після здобуття Незалежності «гібридного» політико-економічного процесу та його подальших трансформацій. «Гібридність» процесу обумовлена тим, що він характеризується плюралізмом та конкуренцією у політиці та,

---

<sup>14</sup> Ярова Л. В. Єднання під час війни: українські реалії. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Одеса, 25 березня 2022 р.) / відп. ред. Шмаленко Ю. І. ; каф-ра соціології НУ «ОЮА». Одеса, 2022. С. 33–37.

<sup>15</sup> Ярова Л. В., Яковлева Л. І., Кольцов В. М. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 38. С. 82–86.

водночас, монополією фінансово-промислових груп та відсутністю ринкових механізмів у економіці»<sup>16</sup>.

По-друге, дилема вибору між приватним сектором, як драйвером економічних та політичних реформ у процесі переходу від радянського авторитаризму до ринкової економіки та електоральної демократії та суспільним сектором, який має виконувати регуляторні функції та забезпечувати справедливий перерозподіл суспільного блага. Зазначимо: «Сучасна економіка України є поєднанням приватного й суспільного секторів, а функціонування ринку доповнюється регульованою діяльністю держави. У свою чергу держава часто виступає в ролі економічного агента на ринку, а рівень життя сучасного суспільства тісно пов'язаний з рівнем економічного розвитку й залежить від забезпеченості громадян тими або іншими економічними благами. Практично всі галузі соціальної сфери в Україні переважно належать до суспільного сектору. Це визначає особливості управління галузями соціальної сфери й основні джерела її фінансування, якими є також бюджети всіх рівнів. Тому можна стверджувати, що українська модель управління соціальною сферою на даному етапі ще продовжує формуватися та застосовує спробу вирішити два завдання: перебудувати соціально-економічну систему й адаптувати її до конкурентних вимог глобальної економіки»<sup>17</sup>.

Подолання впливу олігархії на політичний процес є однією із умов демократизації формування соціальної політики в Україні. При цьому, інструментом політичного тиску на державу з боку олігархії виступають не лише контрольовані політичні партії (деякі з них стають фракціями у радах різних рівнів та прямо визначають публічну політику) чи корумповані політики. Олігархія означає також контроль над полем масмедіа.

Як вже зазначалось раніше: «Безумовно, у контексті політичної історії України, олігархія була б неможливою без контролю з боку фінансово-промислових груп над масмедіа. Олігархія спричинила медіатизацію політики, коли декілька телевізійних каналів визначали порядок денний суспільства та влади в Україні. Ще одним політичним наслідком олігархізації стало формування «партії влади», як певної

---

<sup>16</sup> Ярова Л. В. Кольцов В. М. Демократизація політичного процесу в Україні: від деолігархізації до консолідації суспільства. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.) / за заг. ред. Ківалова С. В. Одеса, 2023. С. 43–47.

<sup>17</sup> Ярова Л. В. Сучасне управління соціальною сферою: проблеми та інноваційні шляхи вирішення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародно-наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) / У 2-х т. ; відп. ред. Ульянова Г. О. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 205–208.

«внутрішньої партії», що об'єднувала бюрократію, медіакратію та фінансово-промислові групи. Деолігархізація є необхідною умовою демократизації політичного процесу в Україні. Адже політичний процес представляє собою як інституціоналізовану так і неінституціоналізовану взаємодію акторів. Інституційна взаємодія в Україні, спрямована на демократизацію політичного процесу, потребує підвищення ролі опозиції, громадських об'єднань, незалежних масмедіа... Без деолігархізації неможливою уявляється консолідація українського суспільства навколо демократичних цінностей, подолання його соціальних патологій, таких як патерналізм, амбівалентність масової свідомості, атомізація суспільства, конформізм, нігілізм, депрофесіоналізація, деактуалізація загальнолюдських цінностей тощо. Відзначимо, що частково ці соціальні патології вже було подолано під час спротиву широкомасштабній збройній агресії... Демократизація політичного процесу, як передумова європейської та євроатлантичної інтеграції, передбачає деолігархізацію та впровадження ринкових механізмів у економічний простір. Лише за таких умов в Україні не лише будуть подолані пострадянські соціальні патології, а й завершиться процес консолідації суспільства навколо демократичних цінностей»<sup>18</sup>.

Соціальна політика має бути спрямована на перерозподіл суспільного блага, але відкритим для українського суспільства залишається питання щодо колективного суб'єкту демократичних реформ. Тобто, для демократизації процесу формування соціальної політики у цифрову еру необхідно визначити «Хто може говорити від імені загального інтересу?», «який клас може стати виразником суспільного інтересу?» тощо. Відповідаючи на це питання, слід звернутись до досвіду країн, які вже здійснили демократичні реформи. Тоді відповідь стає очевидною: виразником суспільного інтересу має стати не олігархія, а середній клас. Погодимось із тим, що у сучасних умовах важливим завданням для українського суспільства стає забезпечення політичного впливу середнього класу, як альтернативи пануванню олігархії та бюрократії.

Зокрема, солідаризуємось із такою думкою «Подолання медіатизації політики, популізму, індоктринації буде сприяти раціоналізації політичної взаємодії та зростанню впливу середнього класу. У процесі раціоналізації політичної взаємодії якраз головна роль належить середньому класу, як класу індивідів, які мають повну середню або вищу

---

<sup>18</sup> Ярова Л. В. Кольцов В. М. Демократизація політичного процесу в Україні: від деолігархізації до консолідації суспільства. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.) / за заг. ред. Ківалова С. В. Одеса, 2023. С. 43–47.

освіту. Це дозволяє на основі медіа-грамотності здійснювати факт-чекінг, відрізняти правду від брехні, раціональну аргументацію від популізму... Середній клас – це соціальна група, яка найбільше зацікавлена в політичній та економічній конкуренції, оскільки саме середньому класу вигідні демократія та ринкова економіка... У сучасних умовах це клас добровольців, активістів та волонтерів, які захищають Україну від широкомасштабного військового вторгнення. Новий суспільний договір, спрямований на здійснення європейської та євроатлантичної інтеграції України на основі демократичних цінностей та інститутів, неможливий без активної політичної участі середнього класу»<sup>19</sup>.

Особливо слід наголосити на тому, що у процесі демократизації та деолігархізації процесу формування соціальної політики в умовах цифрової ери необхідно враховувати контрверсійний досвід попередніх реформ. Вбачаємо обов'язковим впровадження наукових методів та нових інформаційних технологій у процес формування соціальної політики у цифрову еру.

Зазначимо: «...розробка засобів і методів підвищення ефективності організації управління установами соціальної сфери, наприклад з використанням новітніх інформаційних технологій, є найважливішим завданням, що врешті-решт забезпечує необхідний практичний результат для більшості населення регіонів країни. Сучасний підхід до забезпечення соціальної політики припускає активну модернізацію застарілих соціальних структур та інститутів, пристосування їх до нових реалій життя. Здійснення практичних заходів щодо підвищення ефективності соціальної політики й удосконалювання чинної нормативно-правової бази мають бути засновані на розробці нових теоретичних концепцій і методологічних підходів, закладених у парадигму громадянського суспільства»<sup>20</sup>.

Адже, вирішуючи певні проблеми, які виникали на світанку Незалежності у соціальній сфері, економічні реформи спричиняли часто непередбачувані, а час від часу катастрофічні наслідки.

Відзначимо деякі із проблем та протиріч, які були спричинені економічними реформами першого десятиліття Незалежності України: «Час, що минув, після початку реформування українського суспільства

---

<sup>19</sup> Yakovlev D., Yakovleva L., Koltsov V. Middle Class In Ukraine: Government Or Opposition? *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9 № 3. P. 86–95. URL: <http://balticpublishing.lv/index.php/issue/article/view/2133/2138>.

<sup>20</sup> Ярова Л. В. Сучасне управління соціальною сферою: проблеми та інноваційні шляхи вирішення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародно-наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) / У 2-х т. ; відп. ред. Ульянова Г. О. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 205–208.

дає змогу виражено оцінити як позитивні результати, так і негативні наслідки. Соціальні наслідки реформування виявилися важкі тому, що стихійне звільнення ринку не супроводжувалося ні формуванням дієздатної системи соціального захисту, ні послідовною промисловою політикою та політикою зайнятості, що стимулює ефективну реалізацію трудових ресурсів. Унаслідок цього, наприклад, виникло й продовжує набирати силу протиріччя між усе ще досить високим освітнім і професійно-кваліфікаційним потенціалом населення, з одного боку, і погіршенням умов і якості зайнятості, з іншого. Для періоду реформування типовим стало звуження можливостей ефективної зайнятості. Паралельно з ростом відкритого й латентного безробіття спостерігається відтік робочої сили з галузей, що забезпечують збереження й розвиток робочої сили, інновації на наповнення споживчого ринку. Розширення невиробничої сфери відбувалося за рахунок припливу працівників у торгівлю, державне управління й фінансово-кредитний сектор. Крім цього не було визначено конкретні цілі та науково спрогнозовано соціальну спрямованість економічної реформи, результати та наслідки її впливу на соціально-економічний розвиток країни в цілому та її окремих територіях, не враховано інтеграційні тенденції відтворення економічних умов і факторів для забезпечення соціально-економічного потенціалу. А також недооцінено реальні можливості дієвого стимулювання й мотивації праці в умовах переходу до етапу економічного росту. Не вирішувалися методологічні питання до-слідження системи забезпечення соціально-економічного потенціалу, зокрема відтворення населення, трудових ресурсів, раціональної зайнятості й підвищення життєвого рівня населення в регіонах»<sup>21</sup>.

Наголосимо на комплексності процесу формування соціальної політики, впровадженні наукових методів визначення та реалізації публічної політики, обґрунтування її механізмів та прогнозування наслідків. Передусім, йдеться про вирішення першочергових проблем, які напряму впливають на соціальну політику: демографічну кризу, хвилі трудової міграції, знецінення трудового потенціалу українського суспільства, зниження рівня соціальної захищеності населення тощо.

Як вже зазначалось щодо управління соціальною сферою: «Падіння рівня доходу й життєвих стандартів значної частини населення в результаті знецінення трудового потенціалу є найважливішим критерієм соціального неблагополуччя. Однак зведення соціальних

---

<sup>21</sup> Ярова Л. В. Сучасне управління соціальною сферою: проблеми та інноваційні шляхи вирішення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) / У 2-х т. ; відп. ред. Ульянова Г. О. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 205–208.

недоліків реформ до втраченого доходу закладає методологічну основу для обмеження соціальної політики шляхом перерозподілу частини ВВП на користь найменш забезпечених верств. Окрім того варто звернути увагу й на інші аспекти даної проблеми. Час засвідчив, що руйнівний вплив на трудовий потенціал спричинив різке зниження соціальної захищеності населення, до якого люди не були готові. Не останню роль у цьому відіграла також невідповідність процесів приватизації соціальної сфери, коли поява платних послуг замість безкоштовних не супроводжувалася відповідним ростом заробітної плати. Очевидно, що звільнення ринку саме по собі не є достатнім для формування нової економіки. Простежені диспропорції в сфері зайнятості породжені різними факторами й, насамперед недосконалістю законодавчої бази, слабким розвитком продуктивних сил і лише внаслідок цього – наявністю монополістичних неринкових елементів. Зрозуміло, що нормальне функціонування ринку праці є можливим сьогодні лише за умови наявності розвинутої інституціональної інфраструктури, що є, по суті, неринковою надбудовою, необхідною для підвищення ефективності»<sup>22</sup>.

Очевидно, що сучасна система управління соціальною політикою та визначення її основних напрямків мають ґрунтуватись на застосуванні наукових методів аналізу механізмів (від правового та організаційного до комунікативного та мотиваційного) публічної політики.

Відзначимо: «Складність і різноманіття функцій, які повинні здійснюватися в сфері соціальної політики України, припускають розвинену систему управління нею, що в сучасних умовах є неможливим без впровадження, застосування наукових методів. Однак наукові методи, засновані на помилкових або не адаптованих до українських соціальних, економічних та етнокультурних умов теоретичних концепціях, можуть привести в найкращому разі до їх неефективного й неадекватного застосування, а в гіршому – до значного економічного збитку й соціальних потрясінь. Важливим аспектом у зміні управління в галузях соціальної сфери є перехід до програмно-цільових методів, ефективність застосування яких має характеризуватися досягненням деякого позитивного результату у відповідній цільовій групі. Відносно до галузей соціальної сфери цей результат може залежати від зростання кількісних і якісних характеристик послуг охорони здоров'я, підвищення рівня освіти,

---

<sup>22</sup> Ярова Л. В. Сучасне управління соціальною сферою: проблеми та інноваційні шляхи вирішення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародно-науково-практичного конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) / У 2-х т. ; відп. ред. Ульянова Г. О. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 205–208.

збільшення забезпеченості житлом. При цьому однією з цілей управління соціальною сферою є досягнення максимальних результатів при використанні встановленого обсягу фінансових ресурсів. У більшості розвинених закордонних країн програмно-цільовий метод управління соціальною сферою є одним із головних інструментів соціальної політики держави. Основу програмно-цільового методу управління соціальною сферою становить система програм соціального розвитку з різними термінами дії, реалізованих державними органами різного рівня й органами місцевого самоврядування із залученням приватного бізнесу. Використання програмно-цільового методу управління в соціальній сфері дає змогу з'ясувати склад цілей і завдань соціальної політики для кожного рівня управління соціальною сферою. При цьому важливо враховувати, що застосування на практиці програмно-цільового методу має бути спрямоване на реалізацію двох типів інтеграції в соціальній сфері: просторової та часової. Особливість просторової інтеграції в соціальній сфері полягає в поєднанні діяльності галузей соціальної сфери на території всієї країни, а часової – в чіткій послідовності етапів досягнення головної мети, передбаченої програмою<sup>23</sup>.

У статті «Новітні тенденції соціальної політики у сучасному світі» було відзначено не лише безпековий вимір соціальної політики держави, а й необхідність подальшої демократизації процесу вироблення та реалізації соціальної політики. Демократизація розуміється буквально – тобто як залучення більшості громадян до справедливого перерозподілу суспільних фінансів та суспільного блага. Наголосимо, що у сучасних умовах необхідно забезпечити більш широкую участь середнього класу в управлінні державою, виробленні соціальної політики тощо. Не можна недооцінювати інституційну взаємодію.

Зокрема, йдеться про наступне: «Соціальна політика держави враховує соціальну активність й інших суспільних інститутів, перебуваючи з ними в різних відносинах взаємозумовленості. Безсумнівно й те, що кінцевий результат державної соціальної політики досягається завдяки діяльності не тільки держави та її інститутів, але й інших суб'єктів, що здійснюють власну соціальну політику, яка тією чи іншою мірою співпадає з державною в рамках існуючого правового поля. Реалізація соціальних функцій держави здійснюється за допомогою соціальних інститутів на різних організаційних рівнях. Це не обов'язково

---

<sup>23</sup> Ярова Л. В. Сучасне управління соціальною сферою: проблеми та інноваційні шляхи вирішення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) / У 2-х т. ; відп. ред. Ульянова Г. О. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 205–208.

повинні бути державні структури. Однак у ряді суб'єктів соціальної політики ключова роль належить саме державі, оскільки інші приватні суб'єкти державної соціальної політики виступають як інститути досягнення поставлених державою цілей і функціонують у рамках, заданих державою. Тобто, держава для досягнення своїх цілей діє через багатьох суб'єктів різних видів діяльності, які можуть вважатися суб'єктами державної соціальної політики тільки в тій мірі, у якій вони забезпечують поставлені державою соціальні цілі»<sup>24</sup>.

У процесі формування соціальної політики у цифрову еру потребують уточнення та перегляду: роль неурядових організацій, роль міжнародних організацій (передусім – ООН), визначення соціальних стандартів та «соціальної якості», соціальної функції держави тощо.

Відзначимо: «... якісно новим явищем загальносвітового розвитку останнім часом стає посилення ролі некомерційного сектора, який включає в себе суспільні неурядові організації й інші інститути громадянського суспільства. Світова криза... показала, що в багатьох країнах створилася якісно нова ситуація, коли не тільки держава не може вирішити виниклі проблеми, але й комерційний сектор не готовий брати участь в ефективному вирішенні економічних, соціальних і інших проблем суспільства. У цих надзвичайних обставинах сама криза об'єктивно сприяє активному формуванню та посиленню впливу некомерційного сектора, що грає абсолютно самостійну роль і виступає партнером держави та комерційного сектора в подоланні кризових явищ... неурядовою організацією (НУО) є будь-який добровільний некомерційний союз громадян, організований на місцевому, державному або міжнародному рівні. Орієнтовані на досягнення конкретних результатів і керовані людьми, об'єднаними спільними інтересами, неурядові організації вирішують найрізноманітніші завдання та виконують безліч гуманітарних функцій, наприклад, доводять до відома урядів потреби й сподівання людей, здійснюють суспільний контроль за діяльністю міліції та сприяють активній участі мас у політичному житті на місцевому рівні. Вони забезпечують аналіз і експертну оцінку політичних проблем, діють як механізм «раннього оповіщення» і допомагають здійснювати контроль за виконанням міжнародних угод. Велике значення НПО також у захисті соціальних прав громадян, у формуванні суспільної думки з різних питань як на національному, так і міжнародному рівнях».

---

<sup>24</sup> Ярова Л. В. Новітні тенденції соціальної політики у сучасному світі. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), А. В. Полухіна (відп. ред.) та ін. ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2018. Вип. 61. С. 194–201.

Роль неурядових організацій суттєво зростає у цифрову еру. Адже, мережеве суспільство сприяє формуванню мереж незалежних від держави, активних громадян, які комунікують за допомогою соціальних мереж та месенджерів.

Відзначимо: «... в умовах глобалізації, коли підсилюється прозорість національних меж, широко поширюються нові комунікаційні технології по усьому світі, налагоджується активний діалог суб'єктів громадянського суспільства на міжнародній арені, що сприяє формуванню умов, за яких роль і вплив громадянського суспільства та суспільної думки значно зростає. Під впливом рекомендацій Європейської комісії (1977) і Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (1994) дуже популярним став заклик до переходу від пасивного отримання прибутку до активних заходів у галузі зайнятості в межах існуючих соціальних систем. При цьому під поняттям активного суспільства розуміється впевненість у своїх силах як домінуючий елемент перетворення соціальної політики»<sup>25</sup>.

Щодо соціальної функції держави, то вже зазначалось, що «Соціальна функція держави полягає у підтримці й розвитку людини як вищої цінності будь-якого суспільства. При цьому соціальна функція держави залежить не тільки від рівня економічного розвитку, але й від політичного устрою, а також відносин власності, структури управління, культури, моралі, особливостей історії й традицій. Реалізація соціальної функції держави може бути описана як процес участі органів державної влади в даній діяльності, однак даний опис поряд із суспільним сектором обов'язково повинен включати й приватний, оскільки в сучасній змішаній економіці державні інститути та ринок функціонують у тісному зв'язку один з одним» (Ярова Л.В. **НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ**, с. 198). Поняття «соціальна якість» є інтегральним щодо мети та завдань соціальної політики держави у цифрову еру. Зазначимо: Концепт соціальної якості, на думку європейських учених, дозволить застосувати більш точний підхід для встановлення нових рамок для досліджень і політичного порядку денного, та співвіднесення політичних трендів зі структурними проблемами нерівності. На національному й міжнародному рівнях, усередині й поза урядами відзначається повсюдний ріст зацікавленого відношення до нового розуміння соціальної політики разом з розширеними цілями

---

<sup>25</sup> Ярова Л. В. Новітні тенденції соціальної політики у сучасному світі. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), А. В. Полухіна (відп. ред.) та ін. ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2018. Вип. 61. С. 194–201.

добробуту» (Ярова Л.В. НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ, с. 199).

Переходячи до такого важливого та вкрай актуального напрямку соціальної політики України, як подолання викликів воєнного часу, слід відзначити наступне. Одним із головних викликів стає поява та постійне зростання такої категорії населення, як внутрішньо переміщені особи (ВПО), що обумовлено широкомасштабною російською збройною агресією. Наведемо дані щодо кількості ВПО за 2022 та 2023 роки: «...кількість офіційно зареєстрованих ВПО зросла під час повномасштабного вторгнення з 1,5 млн до 4,9 млн осіб. Проте фактична кількість може бути значно більшою, оскільки не всі реєструються як ВПО. Це пояснюється порівняно низьким матеріальним забезпеченням та необхідністю перереєструватися у військоматах для чоловіків. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), у грудні 2022 року кількість ВПО оцінювалася в 5,6 млн.»<sup>26</sup>.

Відзначимо: «З листопада 2023 року в Україні зменшилась кількість ВПО до 2,6 мільйона осіб, які щомісяця отримують соціальні виплати. За оцінками ООН, «станом на листопад 2022 року за кордоном залишилися 7,6 млн. українців, які виїхали з України після 24 лютого. Близько 2,8 млн осіб перебували в Росії та Білорусі, частково через примусову депортацію з тимчасово окупованих територій. Кількість українців, які отримали тимчасовий захист у країнах Європи, оцінюють у 4,9 млн осіб, переважно це жінки з дітьми (87% від усіх) та люди похилого віку. Водночас, ще у вересні 2022 року Президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що 5 млн із 8 млн українців, які втекли з України до ЄС, уже повернулися додому»<sup>27</sup>.

Натомість, за даними Світового Банку «...понад 20% українців є бідними... станом на грудень потребували допомоги 17,7 млн осіб. Із них 9,3 млн людей потребують продовольчої допомоги та засобів до існування, 14,5 млн в Україні, за оцінками, потребують медичної допомоги, а близько 16 мільйонів людей в Україні потребують допомоги в забезпеченні водою, предметами санітарії та гігієни. Повномасштабна війна Росії проти України призвела до зростання інфляції, що знижує купівельну спроможність домогосподарств. У грудні 2022 року інфляція споживчих цін сягнула 26,6% у річному обчисленні порівняно з груднем 2021 року. Ціни на продукти харчування зросли на 34,4% в річному обчисленні, що найбільше

<sup>26</sup> Черенько Л. Націленість соціальних програм на вразливі групи населення: сталі тенденції та повоєнні перспективи. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 1 (51). С. 87.

<sup>27</sup> Ukraine Refugee Situation [Ситуація з біженцями в Україні]. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

погіршує становище бідніших домогосподарств. Водночас ціни на транспорт, передусім за рахунок бензину, зросли на 42,9% у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, зокрема через те, що російська армія здебільшого зруйнувала нафтопереробні заводи та сховища палива. Проте інфляцію вдалося стримати рішенням уряду про підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги»<sup>28</sup>.

У цілому, вже доводилось відзначати, що «Україна зараз зазнає значних обмежень у бюджеті, але все одно продовжує фінансувати систему соціального забезпечення та підтримувати стійкість економіки. Під час війни уряд зосередився на діджиталізації, щоб покращити доступ українців до соціальної допомоги. Було реалізовано такі ініціативи: для допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) було спрощено реєстрацію, надано фінансування для підтримки ВПО та, за можливості, надано житло. Існуючі схеми соціального забезпечення були збережені, але охоплення скоротилося через міграційні, бюджетні обмеження. Впроваджено систему електронного врядування для координації благодійності та підтримки різних ініціатив. Впроваджено систему електронного врядування. Скорочено допомогу по безробіттю для стимулювання пошуку роботи. Соціальна політика України продовжує балансувати між підтримкою постраждалого від війни населення та фінансовими обмеженнями, зосереджуючись на існуючих програмах соціального захисту та допомозі, що базується на доходах. Зовнішня міграція принесла короткострокові вигоди, але також спричинила довгострокові проблеми. Міжнародна підтримка, включаючи фінансову, військову та гуманітарну допомогу, необхідна Україні для подолання наслідків війни, проведення реформ і підготовки до членства в ЄС»<sup>29</sup>.

Отже, виклики процесу формування соціальної політики, обумовлені воєнним часом, полягають у необхідності скорочення соціальних програм в умовах зростання кількості осіб та категорій громадян, які потребують допомоги від держави. У цьому контексті, окремим важливим напрямком подальших досліджень формування соціальної політики є соціологія війни.

Відзначимо: «...перед українськими соціологами сучасність поставила нагальне завдання – активізувати дослідження у галузі соціології війни, розбудовуючи її методологічну і методичну базу, категоріальний апарат тощо. Це дозволить вирішити численні теоретичні та практичні завдання, пов'язані з визначенням закономірностей війни,

---

<sup>28</sup> UKRAINE. Situation Report. Last updated: 24 May 2024. URL: <http://surl.li/pbted>.

<sup>29</sup> Ярова Л. В. Стан соціальної політики України під час російсько-української війни. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. Ківалова С. В. Одеса : Фенікс, 2024. 1000 с.

розкриттям її сутності, рис, трансформації цілей, масштабів, характеру і засобів збройної боротьби, людського чиннику, наслідків воєнних дій для конкретної країни та людства в цілому»<sup>30</sup>.

## ВИСНОВКИ

Отже, формування соціальної політики держави у цифрову еру відбувається під впливом таких факторів, як: 1) демократизація політичної інтеракції, яка включає інституційну взаємодію, відносини між владою та опозицією, розширення політичної участі груп інтересів та середнього класу. Аргументовано відзначено необхідність подолання радянської та пострадянської спадщини у процесі формування соціальної політики у цифрову еру, а також важливість деолігархізації. Адже, саме олігархія, як політичний вплив економічних монополій, не дозволяє визначати та реалізовувати соціальну політику в інтересах суспільного блага. Відзначено, що перехід від радянського авторитаризму до демократії обумовлює проблеми та виклики не лише щодо соціальної політики, а усього комплексу публічних політик в Україні; 2) європейська інтеграція, яка має дві складові – взаємодію із інститутами ЄС та ціннісний вимір, тобто – впровадження європейських цінностей та норм «культури діалогу», «соціального партнерства», «держави добробуту» тощо. Без цього годі уявити сучасну соціальну політику; 3) становлення мережевого суспільства під впливом розвитку інтернет-технологій та технологій мобільного зв'язку. Також обґрунтовано трансформації поля масмедіа – від посередника у формуванні соціальної політики епохи традиційних медіа до середовища вироблення соціальної політики нових медіа, соціальних мереж та месенджерів; 4) російсько-українська війна, яка не тільки створила нові виклики для соціальної політики, але й стала чинником консолідації українського суспільства. На особливу увагу заслуговує саме соціальна політика, яка в умовах воєнного часу відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності суспільства, стає важливим чинником системи національної безпеки.

Серед основних напрямків соціальної політики держави у цифрову еру відзначено необхідність подальшої демократизації процесу прийняття справедливих політичних рішень в інтересах усього суспільства, а не лише окремих приватних чи корпоративних акторів.

---

<sup>30</sup> Ярова Л. В. Єднання під час війни: українські реалії. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Одеса, 25 березня 2022 р.) / відп. ред. Шмаленко Ю. І. ; каф-ра соціології НУ «ОЮА». Одеса, 2022. С. 33–37.

Цьому, безумовно, має сприяти деолігархізація публічної політики в Україні.

До головних викликів формування соціальної політики держави у цифрову еру віднесено війну, а також необхідність перегляду ролі неурядових організацій та міжнародних організацій у сучасних умовах та переосмислення соціальних стандартів, «соціальної якості» та соціальної функції держави.

Серед перспективних напрямків досліджень соціальної політики держави у цифрову еру відзначено, передусім, соціологію війни. У її межах уявляється можливим вирішення гострих проблем соціальної політики, пов'язаних із закономірностями воєнного часу, цілями російсько-української війни, її масштабом та наслідками.

## АНОТАЦІЯ

Соціальна політика України у цифрову еру формується під впливом декількох факторів. Передусім, це війна. Широкомасштабне збройне вторгнення вносить суттєві корективи у соціальну політику держави. У цілому соціальну політику держави слід визначити, як діяльність інститутів публічної влади щодо задоволення соціальних потреб індивідів, визначення балансу приватних інтересів та суспільного блага, справедливого розподілу обмежених суспільних ресурсів між різними групами інтересів.

При цьому, визначення та впровадження соціальної політики стосується не лише «профільного» міністерства, воно охоплює процеси соціального діалогу, демократизації, інституційної взаємодії, вертикальної та горизонтальної комунікації, рівні національного уряду та місцевого самоврядування тощо. Нові тренди соціальної політики, які виникають в умовах цифровізації, потребують уточнення складу акторів (дійових осіб) соціальної політики, визначення сутності соціальної політики у цифрову еру як невід'ємного напрямку публічної політики та діяльності легітимної публічної влади та, водночас, результату інституційної взаємодії та утворення певного балансу групових інтересів тощо.

Очевидно, що в умовах цифровізації усього комплексу суспільних відносин у процесі формування соціальної політики держави зростає роль як комунікативного виміру (включно із соціальним діалогом, кристалізацією групових інтересів у мережевому суспільстві тощо) так і некомерційного сектору.

Важливим завданням виступає переосмислення на даному етапі таких понять політичної науки (які є дотичними до поняття «соціальної політики», але зберігають свою «самостійність» у науковому дискурсі),

як-от: «соціальна функція держави», «соціальна якість», «соціальні показники», «соціальні стандарти» тощо.

### Література

1. Зубарєв О. С. Життєвий світ (О. С. Зубарєв). *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Життєвий світ \(О. С. Зубарєв\)](https://vue.gov.ua/Життєвий_світ_(О._С._Зубарєв)).
2. Славіна О. В. Символізація політичної реальності: трансформація концептуального дискурсу : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Дніпропетровськ, 2015. 237 с.
3. Черенько Л. Націленість соціальних програм на вразливі групи населення: сталі тенденції та повоєнні перспективи. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 1 (51). С. 87.
4. Яковлев Д. В. Роль засобів масової інформації в конструюванні політичної реальності : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2003. 16 с.
5. Яковлев Д. В., Яковлева Л. І. Політика без ток-шоу. Потенціал звернень публічних інтелектуалів щодо легітимації влади. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса. 2022. С. 163–169.
6. Ярова Л. В. Єднання під час війни: українські реалії. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Одеса, 25 березня 2022 р.) / відп. ред. Шмаленко Ю. І. ; каф-ра соціології НУ «ОЮА». Одеса, 2022. С. 33–37.
7. Ярова Л. В. Кольцов В. М. Демократизація політичного процесу в Україні: від деолігархізації до консолідації суспільства. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.) / за заг. ред. Ківалова С. В. Одеса, 2023. С. 43–47.
8. Ярова Л. В. Новітні тенденції соціальної політики у сучасному світі. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), А. В. Полухіна (відп. ред.) та ін. ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2018. Вип. 61. С. 194–201.
9. Ярова Л. В. Прохоренко Є. Я. Система соціального діалогу як критерій демократії в сучасній державі. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / у 2 т. ; за заг. ред. Ківалова С. В. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. 790 с.
10. Ярова Л. В. Стан соціальної політики України під час російсько-української війни. *Європейські орієнтири розвитку України:*

науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. Ківалова С. В. Одеса : Фенікс, 2024. 1000 с.

11. Ярова Л. В. Сучасне управління соціальною сферою: проблеми та інноваційні шляхи вирішення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) / У 2-х т. ; відп. ред. Ульянова Г. О. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 205–208.

12. Ярова Л. В., Яковлева Л. І., Кольцов В. М. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 38. С. 82–86.

13. As of November 2022, the total amount of losses, caused to the infrastructure of Ukraine, increased to almost \$136 billion. 15 December 2022. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/asof-november-2022-the-total-amount-of-losses-caused-to-the-infrastructure-of-ukraine-increasedto-almost-136-billion/>.

14. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

15. UKRAINE. Situation Report. Last updated: 24 May 2024. URL: <http://surl.li/pbted>.

16. Yakovlev D., Yakovleva L., Koltsov V. Middle Class In Ukraine: Government Or Opposition? *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9 № 3. P. 86–95. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/2133/2138>.

#### **Information about the author:**

**Yarova Liliana Viktorivna,**

Doctor in Political Sciences,

Head of the Department of Sociology

National University “Odesa Law Academy”

23, Fontanska str., Odesa, 65009, Ukraine